

הרב יצחק מאיר יעבין

בית שמש

ר"מ בישיבת 'דרך חיים'

ראש השנה במקרא

סקירת המקורות

מועדי ישראל חמשה המה: שלושת הרגלים, ושני מועדים נוספים בתחילת החודש השביעי.

על שלושת הרגלים יחד נצטוונו כבר בפרשת הברית שנאמרה למשה בארבעים יום הראשונים שלאחר מעמד הר סיני (שמות כג יד-יח), ושוב בפרשת מתן לוחות שניים (שם לד יח-כה). גם במשנה תורה חוזר משה על מצוות שלושת הרגלים ועל המצוה הכוללת אותם – העליה לרגל. ואולם מועדי החודש השביעי נעדרים מפרשיות אלה, והם נאמרו לראשונה בתורת כהנים, בפרשת אמור, ברשימה הכוללת את השבת ואת חמשת מועדי השנה. פעם נוספת נכללו מועדים אלה ברשימת קרבנות המוספים, לאחר פרשת התמיד, יחד עם מוסף של שבת, של ראש חודש ושל הרגלים.

יום הכיפורים נאמר כבר קודם לכן בפרשת עבודת אהרן בקודש הקדשים 'בכל עת', שבסיומה נאמר שסדר זה נוהג לדורות אחת בשנה, ביום הכיפורים. נמצא שהמועד המכונה במשנה 'ראש השנה', מופיע, כאמור פעמיים בלבד בתורה, פחות מכל מועד אחר.

בנוסף, כל המועדים עניינם מבואר היטב בתורה: חג המצות מציין את אביב התבואה, ובמקביל את יציאת מצרים; חג השבועות הוא חג הקציר, וברמז (בחודש השלישי) מציין גם את מעמד עשרת הדברות, וכך קבעו חכמים בתפילה; חג הסוכות ונטילת ארבעת המינים מציינים את האסיף, והסוכה מזכירה גם את המסע במדבר; צום העשור מפורש בתורה שהוא יום כפרת העוונות, ומשום כך מתענים בו ונטהרים מן החטא. ואילו האחד לחודש השביעי, אחד הוא גם בהיותו סתום ומכוסה. לא התפרשו במקרא עניינו וטעמו. מצוותו בשתי הופעותיו היא התרועה:

”בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שִׁבְתוֹן זְכֵרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ” (ויקרא כג כד),

”וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֹאכֶת עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם” (במדבר כט א)

אך תרועה זו מה עניינה? ומה יום מיומיים שיש להריע בו? אם אנו מורגלים במחשבה שזוהי תחילת השנה, ואף זהו כינויו של יום כבר בפי חז"ל, הרי במקרא הוא לעולם האחד לחודש השביעי, שהרי מניין החודשים מתחיל מפסח.

מה שלא התפרש בתורה, פירש אסף במזמורו 'למנצח על הגיתית':

"הֲרַנִּינוּ לְאֱלֹהִים עֲוֹנָנוּ הֲרִיעוּ לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב. שָׂאוּ זְמִרָה וּתְנוּ תֵף כְּנֹר נְעִים עִם נָבֶל. תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגְנוּ. כִּי חֵק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מְשֻׁפֵּט לֹא-לֵהִי יַעֲקֹב" (תהלים פא ב-ה)

מקרא קודש אחד ויחיד יש לנו ב'חודש' (המונח 'החודש' בסתם מתייחס במקרא לראש חודש), וכאן הוא מכונה לראשונה 'חג', בעוד שבתורה תואר זה שמור לשלוש הרגלים לבדם. תקיעת השופר מופיעה כאן לאחר רננה, תרועה, זמרה, תוף, כינור נעים ונבל, הוי אומר, שופר של נגינת חג. ואמנם בעוד התורה מזכירה בפירוש רק 'תרועה' - קול שבור, התראה מפני סכנה, כעין אזעקת חירום בימינו - עולה ויורדת, אסף מדבר על תקיעת שופר - קול פשוט, דרמטי-טקסי ולחילופין קול מרגיע, כעין צפירה טקסית או צפירת ארגעה שבתום שעת החירום - צפירה ישרה. אולם גם בפרקנו הנימוק הוא חוק ומשפט, מושגים שלכאורה אינם מזמנים שמחה ונגינה, אלא שניתן לפרש אולי שלא זה הנימוק, אלא שמעשה תקיעת השופר הוא חוק ומשפט - כלומר, מצוות התורה.

בקץ גלות בבל, ציינו עולי הגולה יום זה פעמיים, אחת בחידוש עבודת הקרבנות בימי זרובבל ויהושע הכהן הגדול (עזרא גא-ג), ושוב וביתר שאת בימי עזרא ונחמיה בקריאת התורה שהביאה לבכיה, ובהרגעת העם ושילוחם לאכול בחדוות ה' ושמחה גדולה (נחמיה ז עב-ח יב).

מהותו של ראש השנה

אם כן, בתורה לא התפרש עניינו של יום ומצוותו, ובכתובים התפרש לחג ושמחה, אך גם לחוק ותשובה, ועדיין לא עמדנו על טיבו ומה חודש בחודשים?

החודש השביעי כסיום שנה מופיע בתורה בהתייחס לאסוף: "וְחַג הָאָסֵף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפֹךָ אֶת מַעֲשֶׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה" (שמות כג טז). השנה החקלאית מסתיימת עם אסוף היבול בחודש השביעי, ופסוק זה הוא המקור הראשון לכך שאכן זהו ראשה של שנה גם בעיני התורה. למרות שראש השנה הישראלית הוא ניסן: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֳדָשִׁים רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה" (שם יב ב). הוי אומר: בניסן נהיינו לעם ובו מתחיל מנייננו, ועדיין השנה החקלאית מתחילה ומסתיימת עם חג האסוף, בחודש השביעי למנייננו. יתכן אפוא שהיות המועד הזה קרוב לסוף שנת התבואה, והאמור בתהלים בפשטות שזהו יום המשפט, דבר אחד הם, שכן בערב השנה החקלאית נקבעת לבאי עולם מנת התבואה הקצובה להם לאותה שנה. לפי זה יתבאר הפסוק בתהלים "כי חוק לישראל הוא" כמו "כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה" (בראשית מז כב) - "הטריפני לחם חקי" (משלי ל ח). החוק הוא מנת המזון הקצובה לעבדי המלך ולאזרחים. חוק לישראל מאת מלכם, ועל כן הם מריעים לפניו.

חג לאומי או אוניברסלי

מעגל שלוש הרגלים עוקב במקביל אחר השנה החקלאית מחד, ואחר השנה הישראלית מאידך: באביב יצאנו ממצרים, בקציר עמדנו למרגלות הר סיני, ובאסוף אנו מציינים את המסע במדבר. בציר החקלאי, שלוש הרגלים הם בחצי השני של השנה, שכן הזרעים בִּדְמָעָה בְּרִנָּה יִקְצְרוּ. חציה הראשון של השנה עובר על החקלאי בדמע, בדאגה ובתפילה, ואין הוא חוגג עד

שיראה את תבואתו בקמותיה. ואילו בציר הישראלי המועדים הם בחצי הראשון של השנה, מהיציאה לחירות ועד לעומק הנדודים במדבר, ועד מחילת חטא העגל ושובם לחסות בצל ענני הכבוד. כך מתלכדים שני הצירים והיו לאחד.

מועדי ראש החודש השביעי מנותקים מכפלות זו. יום הכיפורים הוא מועד ישראלי בלבד. זהו יום של עבודת ה', טהרה וכפרה, ובמקדש הוא יום של שיא, ביאת הכהן הגדול, ממלא מקומו של אהרן, אל מבית לפרוכת לפני ולפנים. ראש השנה מאידך הוא מועד אוניברסלי בלבד. מבחינת תוכנו אין לו דבר מיוחד עם האומה הישראלית, לא אירע בו דבר לעמנו ואיננו מציינים בו עניין לאומי כלשהו. אם מהווה הוא תחילתה של שנה, הרי זו, כאמור, השנה החקלאית בלבד, שכל באי עולם שווים בה, ואף המשפט שמקובלנו שנוהג בו, כל באי עולם עוברים לפניו בבני מרון, ולא רק אנו - עמו וצאן מרעיתו.

וכך מועד זה הוא היחיד שאין בית המקדש בא בו כמעט לידי ביטוי, מעבר להקרבת קרבן המוסף כבכל שבת ומועד. אמנם במשנה התייחד שופר של בית המקדש, שמלווים אותו בחצוצרות בתחילת התקיעה, אך אין מצוות היום אלא בשופר. יתר הרגלים אינם דומים כלל במקדש ובמדינה. רגל ללא עליה לרגל, הרי חסר הוא את עיקר שמו. יום הכיפורים עיקרו בעבודת הכהן הגדול המכפר על ישראל. אך האם ראש השנה במקדש היה הומה אדם יותר משבת בשבתו?

דומה שדווקא העובדה שמועד זה הוא היחיד שאין במהותו זיקה ישירה לישראל, מבטאת את אהבת ה' לעמו ביתר שאת. אב הפונה אל בנו ביום הולדתו של הבן וחוגג עמו, הרי זה ביטוי להיותו בנו ככל הבנים, שכן ביום ההולדת של אחיו, יחוגג האב עם הבן ההוא. אך כאשר ביום הולדתו של האב חוגג הוא עם בן אחד, ברור כי בנו חביבו אשר אהב הוא זה. למרות שאין ביום זה יחוד לבן זה על האחרים, אין האב פונה אלא אליו.

בחגגנו את יציאת מצרים, את ענני הכבוד ואת כפרת עווננו, חוסיים אנו בצלו של אבינו מלכנו אשר טוב גמלנו. ואולם בצייננו לפניו את יום הרת עולם, את 'זה היום תחילת מעשיך', בו יאמר על המדינות מה תהא עליהן, בו כל בני אדם עוברים לפניו בבני מרון, הרי יום זה בא ומכריז: "כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכָרֵי יִשְׂרָאֵל". כל האומות יוקצב להן חוק, ויהיה זה שלא בנוכחותן. ברחבי העולם עוסקים בני האדם ביום ראש השנה בענייני החולין כיום יום, ואינם יודעים ואינם מרגישים כי גם לא ידע האדם את עתו פְּדָגִים שְׁנֵאָחֳזִים בְּמִצּוֹדָה רָעָה וְכִצְפָּרִים הָאֲחֻזוֹת בְּפָח. ורק בדיננו - בנים למקום, אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין, ו"אף על גב דלא טעין איהו טענינן ליה אנן". על כן אנו באים לפניו בתרועה של חג, שיש בה גם תרועת זכרון, להזכיר ברית אבות, למען לא תהיה ביום זה מזכרת עוון לפניו, להריע לפני המלך ה' אשר בחר בנו, ונתן לנו חוק ומשפט לזכות בהם. על כן אמר אסף שתקיעת השופר באה מתוך רינה וזמרה, תוף, כינור ונבל, שכן אף שיום חוק ומשפט הוא, הזמרה היא על שבחר בנו ולימד אותנו לעמוד לפניו במשפט ולזכות בו לחוק טוב.